

Надія Онїстрат,
провідний бібліограф
бібліотеки Харківського національного
університету внутрішніх справ

Електронні та карткові інформаційно-пошукові системи бібліотеки: питання взаємодії

Пропонуємо міркування з приводу взаємодії пошукових можливостей електронного і традиційного каталогів.

На сучасному етапі науково-технічного розвитку новітні інформаційні технології (НІТ) стають основою, тим важливим стрижнем, на якому базується робота всіх існуючих інформаційних систем держави, в тому числі й бібліотеки. майже всі бібліотеки держави, від масових до великих наукових, активно впроваджують їх у свою діяльність. неможливо навіть уявити жоден процес руху документного фонду без задіяння сучасних інформаційних технологій та комп'ютерної техніки. НІТ дозволяють значно прискорити опрацювання нових надходжень документів, забезпечують оперативне обслуговування користувачів. Саме за оперативність та результативність користувачі цінують бібліотеки, до яких звертаються.

Визначивши для себе як пріоритет опанування новітніх інформаційних технологій, бібліотеки різними шляхами будують її упровадження у свою діяльність: дець повністю розривають зв'язок із напрацьованими традиціями, дець продовжують поєднувати. Ініціаторами таких перетворень стали перш за все наукові бібліотеки, публічні бібліотеки загальнодержавного рівня та бібліотеки вищих навчальних закладів (ВНЗ). На сьогодні стан автоматизації бібліотек знаходиться на різному рівні, та в кожному окремому випадку має свої особливості і проблеми. Існують вони не лише в Україні, але й у бібліотеках держав пострадянського простору, де ще немає фундаментальних базових напрацювань у цьому напрямку.

Яскравим прикладом інноваційних перетворень стали інформаційно-пошукові системи (ІПС) – бібліотечні каталоги. І саме цей процес трансформації викликав не

тільки ряд проблем, але й поставив перед вибором: поєднати електронний та картковий каталог чи повністю відмовитись від ведення окремих традиційних ІПС (наприклад систематичної картотеки статей (СКС)). Звичайно така відмова значно прискорює процес створення масиву вторинної інформації, «полегшуючи» працю бібліографа, але у той же час, порушуючи принцип кумулятивності даних, робить подвійною роботу читача. Не дарма в бібліотеках країн Європи та США продовжують займатися цією копіткою роботою, орієнтованою на повне задоволення інформаційних потреб користувача [5, с. 20].

Проблема співіснування традиційних та електронних каталогів і картотек не є новою. На неї звертають увагу як теоретики, так і практики, фахівці бібліотечної справи: Е. Сукіасян, В. Скоробогатов, О. Постика, Т. Ліфанова та ін. Але, на жаль, наукові публікації з'являються все рідше, незважаючи на те, що багато питань ще залишаються нерозв'язаними. Отже, обґрунтованість відмови від традиційних та перехід на електронні ІПС необхідно визначити шляхом аналізу роботи цих ідентичних на перший погляд систем: окреслити відмінності їх ведення та функціонування, виявити основні можливості. Досвід роботи в залі каталогів бібліотеки Харківського національного університету внутрішніх справ (ХНУВС) та аналіз проблеми дозволяють висловити деякі міркування та зробити висновки.

Інформаційний пошук документів є невід'ємною складовою успішного функціонування всієї системи бібліотеки ХНУВС, він є першою і важливою ланкою обслуговування запитів користувачів.

Інформаційний пошук документів, що здійснює фахівець залу каталогів, має розгалужену систему, яка складається перш за все, з двох великих підсистем: бібліографічного пошуку документів та інформаційного пошуку повнотекстових видань. Зосередимось на першій підсистемі.

Першочерговим завданням залу каталогів є пошук бібліографічної інформації, що здійснюється за допомогою як електронних, так і карткових інформаційно-пошукових систем. Комплекс читацьких карткових ІПС представлений системою каталогів та картотек бібліотеки (алфавітних, систематичних, предметних – загальною кількістю 18), що відкриті для вільного користування. В той же час уся вторинна інформація на видання, що знаходиться в документних фондах бібліотеки ХНУВС, відображається в електронному каталозі, який ведеться в програмі Unilib – розробці Науково-технічного інформаційного комп'ютерного центру ХНУВС. Каталог, як картковий, так і електронний, мають ідентичне наповнення, постійно поповнюються та редагуються.

Універсальність програми Unilib дозволяє в повній мірі стежити за рухом фондів. Так, в електронному каталозі відображені щойно одержані видання, які пройшли лише первинну інформаційну обробку. Програма дозволяє шукати бібліографічні записи з прикріпленими повнотекстовими файлами; збирає в єдиний комплекс інформацію про документи, що знаходяться в окремих відділах обслуговування бібліотеки ХНУВС та її філіях, тоді як у деяких із них існують традиційні каталоги та картотеки підфондів. За допомогою штрих-кодування в програмі Unilib легко відстежити наявність видань на абонементі навчальної літератури та в читальних залах, виявити, скільки примірників залишилося у фонді.

Пошук у програмі Unilib можна здійснювати за допомогою таких трьох параметрів:

1. Адаптований пошук, який найчастіше використовується при бібліографічному обслуговуванні користувачів. Пошук можливий за формальними ознаками (шифр зберігання, автор, назва, рік та місце видання) та за змістовними (ключові слова, шифри бібліотечно-бібліографічних класифікацій).
2. Пошук за полями документа. Найчастіше використовується для уточнюючого пошуку, коли користувачам відомий елемент бібліографічного опису, не передбачений полями адаптованого пошуку, наприклад назва серії.
3. Спеціальний пошук, або пошук за номером бібліографічного запису в базі даних (використовується лише для службового користування).

Успішність довідково-бібліографічного обслуговування читачів, звернення до традиційних або карткових ІПС залежить від декількох факторів, головними з яких є:

- тема запиту, логічність його побудови;
- вплив людського фактору;

- динамічність та гнучкість інформаційно-пошукової програми, її можливостей та ін.

Так, при тематичному пошуку документів успішність буде залежати від теми запиту. Наприклад, щоб знайти літературу з теми «Історія судової системи України», краще буде звернутися до СКС, яка вже має відповідний поділ. А при пошуку, скажімо, матеріалу з комплексної теми «Євтаназія», література з якої може мати юридичний, медичний, етичний, релігійний та інші аспекти, доречніше буде звернутися до електронного каталогу.

Також за допомогою електронного каталогу краще шукати конкретні аспекти проблеми, традиційний же каталог представляє комплекс літератури з теми. Наприклад, галузевий для даного ВНЗ розділ традиційних каталогів та картотек 67.301.163.1 «Організація і діяльність міліції» має на сьогодні більше 600 карток. Читачу для того, щоб знайти, скажімо, інформацію про паспортну систему (що знаходиться в цьому розділі), доводиться витратити багато часу, за допомогою ж електронного каталогу цей пошук здійснюється буквально за секунди.

До того ж електронний каталог дозволяє здійснювати багатоваріантний спосіб пошуку. Наприклад, відшукати підручники з Кримінального права України можна за допомогою таких способів: введення відомостей у поле заголовку, введення відомостей у поле індексу, за ключовими словами. Але кожен з таких способів не гарантує очікуваний результат, при кожному з них цілком вірогідною залишається можливість інформаційного шуму.

Велика відповідальність лягає при пошуку на бібліографа-консультанта, який, знаючи особливості всіх видів пошуку, допомагає обрати користувачу бібліотеки найбільш раціональний. Це вимагає від бібліографа постійного підвищення його освітнього та професійного рівня. Так, при пошуку складних або нових понять фахівець повинен вміти вибудовувати синонімічний ряд. Наприклад, шукаючи в електронному каталозі літературу з теми «Копінг-поведінка», потрібно пам'ятати про синоніми: стримуюча поведінка, стреспереборююча поведінка і т.ін. Важливими є знання з використання інверсії в предметних рубриках.

Велике значення мають зв'язки електронного та карткового каталогів при редагуванні масиву вторинної інформації. Так, при неправильному індексі бібліографічний запис, збережений у базі даних, залишається недоступним для подальшого використання. Але при розстановці карток у традиційному каталозі помилки в індексі стають помітними, їх легко виправити. Вплив людського фактору також позначається на введенні ключових слів, назви видання. Можливі помилки при написанні не дають змоги знайти потрібне видання в базі даних. Розставлені ж у каталозі/картотеці картки дають читачам змогу не зважати на орфографічні помилки. Завдання орфографічної перевірки записів та автоматичної підстановки синонімів при пошуку вже поставлено перед розробниками програми Unilib. Це матиме позитивні зміни в здійсненні інформаційного пошуку, дасть можливість уникнути помилок.

Незважаючи на успішність введення в діяльність бібліотеки ХНУВС нових інформаційних технологій, відмова від традиційних карткових ППС не є виправданою. Досвід підтверджує, що лише в комплексі електронні та карткові каталоги взаємодоповнюють один одного, сприяють якісному довідково-бібліографічному обслуговуванню користувачів бібліотеки.

Література

1. Лифанова, Т. И. Еще раз о каталогах. Диалог профессионалов / Т. И. Лифанова // Науч.-техн. б-ки. – 2006. - № 12. – С. 53-54.
2. Постыка, Е. Какой каталог выбрать?: К вопросу о поисковых средствах / Е. Постыка // Библиотека. – 2002. - № 12. – С. 35-36.
3. Скоробогатов, В.М. Каталоги карточный и электронный: общее о особенной. Диалог профессионалов / В.М. Скоробогатов, Э.Р. Сукиасян // Науч.- техн. б-ки. – 2005.- № 12. – С. 15-24.
4. Сукиасян, Э.Р. Пришло ли время «закрывать» систематический каталог? / Э. Р. Сукиасян // Науч.- техн. б-ки. – 2002. - № 12. – С. 18-30.
5. Сукиасян, Э.Р. Система каталогов и динамика развития современной библиотеки / Э. Р. Сукиасян // Науч.- техн. б-ки. – 2006. - № 4. – С. 18-32.